[גומא הפקעים Cyperus rotundus עשב שוטה הנפוץ בשטחים מעובדים (יולי 2020)]

כתבה: ערגה אלוני

גומא הפקעים (משפחת הגמאיים) הוא עשב "שוטה" רב-שנתי נפוץ ברוב אזורי הארץ ומוכר "כנגע רע" בשטחים מעובדים ובשוליהם.

לאחר נביטת הזרע צומח ראשון נדן ארוך (1-2 ס"מ) דוקרני שבקצהו חוד נוקשה, קרומי חסר כלורופיל. הוא פורץ את הקרקע ומאפשר לקבוצת עלים לעלות בעקבותיו. לאחר מכן, מפתח הצמח ציצת שורשים דקים ובסיס הצמח מתעבה. העלים מסודרים ב3 טורי אורך (זהרי 1978) דמויי סרגל, בעלי נדן קרומי גלילי העוטף את בסיס הגבעול. רוחבם 5 עד 12 מ"מ, אורכם כ-30 ס"מ. פני העלה ירוקים מבריקים, צדו האחורי ירוק עמום. העורקים מקבילים ובולט בהם העורק המרכזי.

מימין: פקעת של גומא הפקעים וניצנים צדדיים של שלוחות. משמאל קבוצת צמחים קשורים ביניהם בשלוחות. צילומים: ערגה אלוני©

מניצנים שבבסיס הצמח מתפתחות שלוחות שהן גבעולים תת-קרקעיים. השלוחה דקה, לבנה עד חומה חסרת כלורופיל ולאורכה שרידים של נדני עלים היושבים במפרקים שאינם בולטים. השלוחה מתארכת ל20 ס"מ ויותר (בקרקעות מעובדות הן ארוכות. בקרקעות יבשות בשוליים, השלוחה קצרה). מהניצן שבראש השלוחה יתפתח צמח חדש או תיווצר פקעת.

הפקעת חומה ומחוספסת קוטרה 1-3 ס"מ, אוגרת מזון ולה ניצנים שיתפתחו לשלוחות מהן יגדלו צמחים ו/או פקעיות. למעשה, נוצרת מערכת של צאצאים הקשורים לצמח האם באמצעות שלוחות שהם העתקים של צמח האם. צורת הרבייה הווגטטיבית הזו יעילה ביותר

והיא מפזרת את המין במרחב בעיקר בשדות ובגינות מעובדים. כאשר מתקיימת הפרעה בקרקע (עקירת הצמח או חפירה) השלוחות נקרעות והפקעות שניתקו ימשיכו לצמוח ולהפיץ את הצמח.

מימין: העלה דמוי סרגל בעל נדן, משמאל עמוד תפרחת משולש עם תפרחת דמוית סוכך. צילומים: ערגה אלוני©

מבין העלים מתנשא לגובה של עד 35 ס"מ, גבעול אחד שאינו חלול, בעל שלוש צלעות, חסר מפרקים ועלים. הגבעול זקוף ונוקשה נושא בראשו תפרחת דמוית סוכך המורכבת משיבולים. אורך שיבולת כ-2 ס"מ. בבסיס הסוכך 3-4 חפי מעטפת ירוקים מטמיעים. השיבולת מורכבת משיבוליות קצרות פחוסות, בצבע חום אדום, חסרות גלומות. חפי המעטפת כמעט שווים זה לזה חסרי מלענים. הפרחים בשיבוליות חסרי עלי עטיף. דו-מיניים. אבקנים 1–3 בעלי מאבק בולט, מאורך ומדולדל מהפרח מטה. העלי בן 2-3 צלקות לבנות המסתלסלות עם הבשלתן. השחלה עילית בת מגורה אחת. הבשלת האבקנים והשחלה בשיבוליות אינה מתקיימת באותו זמן. תחילה יבשילו העליים ונחשפות הצלקות. רק אח"כ יבשילו האבקנים כשהצלקות מיובשות ומפותלות. הפרחים מואבקי רוח. הפרי אגוזית בת זרע אחד קטן צורתו משולשת צבעו חום. לצמח יש יכולת להתרבות גם בדרך מינית.

מימין: שלב הבשלת העליים בשיבוליות, משמאל: הבשלת האבקנים. צילמה ערגה אלוני©

מוצאו של גומא הפקעים מהאזורים הטרופים באפריקה דרום אסיה והוא נפוץ גם בדרום מרכז אירופה. בארץ , שכיח בכל הגלילות הים-תיכוניות הנמוכות (עמקים ומישור החוף) ונדיר גם בגלילות בהרים, בגינות ומקומות מושקים בצפון הנגב, בערבה ובאזור ים המלח. פורח רוב ימות השנה ומוכר כעשב רע בארץ וברוב אזורי העולם ונכלל ברשימת המינים הפולשים (Holms et al 1977).

המצאות הצמח בשטחים חקלאיים מעובדים, יוצרת הפחתה משמעותית ביבול בשל התחרות על משאבי הקרקע, כמו גם יכולתו להפריש במקום גידולו, חומרים אללופטים מהשורש. (Darmantis et al 2015).הצמח ידוע ביכולת ההישרדות שלו על אף העיבודים החוזרים ונשנים של הקרקע ומפני שהפקעיות לא נקטלות ע"י חומרי הדברה. להפך, כלים מכנים חקלאיים העובדים בשטחים מפזרים את הפקעיות ולאחר ימים יצוצו מחדש עלים צעירים ורעננים. בעיבוד המסורתי בארץ, כינו את **גומא הפקעות** בשם סעידה במשמעות של "בוקר טוב": הבוקר אני שוב במקום שאתמול כוסחתי. גם בשדות לא מעובדים בהם שורר יובש, הצמח שורד ומתרבה. דיכוי הצמח מתאפשר ע"י שימוש בקוטלי עשבים בררניים, או עיבוד הקרקע ואיסוף קני השורשים והפקעיות. הצמח מדוכא בצל ורגיש לחמיצות בקרקע.

אוכלוסיות מקומיות באפריקה ובאסיה, משתמשות בפקעות למאכל. הן בעלות טעם מריר ומכילות חלבון והרבה קרבוהידרטים –פחמימות. בקמבודיה **גומא הפקעות** נחשב לעשב חקלאי חשוב וגם שם הוא צמח מזון. בארץ הפקעות הצעירות נאכלות ע"י הערבים כפי שהן או קלויות באש (קריספל 1985). ברפואה הוא מוכר בסין כצמח המרפא כאבים אנטי דלקתיים וכן מוכר ברפואה ההודית באיור- וידה. משתמשים בפקעות לטיפול בפצעים, מכינים מהן משחה ומושחים בה מקומות נגועים. כותשים את הפקעות ומכינים מהן משקה

המשמש להורדת חום, לשיכוך כאבים ולטיפול בבעיות עיכול. ברפואה המודרנית תמציות המופקות מהצמח משמשות להורדת חום ולהפחתת כאבים ואנטי-דלקתיות. מבין החומרים הפעילים זוהו בצמח: α-cyperone β-selinene, cyperene, cyperotundone, patchoulenone, sugeonol, kobusone isokobusone.

ספרות:

זהרי מ 1978 כל עולם הצמחים מהדורה 3. עם עובד.

הלר ד ולבנה מ (עורכים) 1983 צמחים בעלי פרחים ב'. כרך 11, החי והצומח של ארץ-ישראל – אנציקלופדיה שימושית מאויירת (עורך: ע. אלון). החברה להגנת הטבע ומשרד הבטחון. 306-309.

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

קריספיל נ 1985 צמחי מרפא מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י. הוצאת דפוס המקור. עמ' 157.

——

Darmanti S Dewi KL Hartanto N 2015 Allelopathic Effect of *Cyperus rotundus* L. on Seed Germination and Initial Growth of Glycine max L. cv. Grobogan. 17 (2): 61–67.

Holm LG Plucknett DL et al. 1977 The World's worst weeds: Distribution and biology. Hawaii: University Press of Hawaii.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2020 גומא הפקעים Cyperus rotundus עשב שוטה הנפוץ בשטחים מעובדים (יולי 2020) פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 7.
https://www.kalanit.org.il/cyperus-rotundus-07-2020